

Xalqaro kreditlarni boshqarish va ularning iqtisodiy samaradorligini oshirish masalalari

Charos Shoyimova O'rolovna
Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti

Annotatsiya

Xalqaro kreditlar mamlakat iqtisodiyotini barqaror rivojlantirish, investitsion faollikni kengaytirish, ishlab chiqarish va ijtimoiy infratuzilmani modernizatsiya qilishning muhim moliyaviy manbalaridan biri hisoblanadi. Iqtisodiyotni tarkibiy jihatdan isloh qilish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish hamda strategik investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda xalqaro moliya institutlari tomonidan ajratilayotgan kredit mablag'larining o'rni tobora ortib bormoqda. Shu bilan birga, xalqaro kreditlardan samarali foydalanish ularni oqilona boshqarish, mablag'larning maqsadli yo'naltirilishi va iqtisodiy natijadorligini ta'minlash bilan bevosita bog'liq.

Tadqiqotda xalqaro kreditlarni boshqarishning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilinib, O'zbekistonda xalqaro kreditlarni jalb etish va ulardan foydalanishning bugungi holati baholangan. Kredit mablag'larining iqtisodiy samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar, investitsiya loyihalarini moliyalashtirishdagi ahamiyati hamda davlat tashqi qarzini boshqarishning ustuvor yo'nalishlari yoritilgan. Shuningdek, xalqaro kreditlardan foydalanish samaradorligini oshirish, moliyaviy resurslarni maqsadli yo'naltirish, monitoring va nazorat tizimini takomillashtirish hamda xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikni yanada rivojlantirish bo'yicha ilmiy xulosalar va amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: xalqaro kredit, tashqi qarz, iqtisodiy samaradorlik, investitsiya, xalqaro moliya institutlari, davlat qarzi, iqtisodiy o'sish, kredit siyosati, moliyalashtirish.

Kirish

Jahon iqtisodiyotining globallasuvi sharoitida mamlakatlarning barqaror iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashda xalqaro moliyaviy resurslardan samarali foydalanish muhim omillardan biri hisoblanadi. Aksariyat rivojlanayotgan davlatlar singari O'zbekiston ham iqtisodiy islohotlarni jadallashtirish, ishlab chiqarish infratuzilmasini modernizatsiya qilish, transport-kommunikatsiya tarmoqlarini rivojlantirish, energetika, sog'liqni saqlash hamda ta'lim sohalariga investitsiyalarni keng jalb etish

maqsadida xalqaro kreditlardan faol foydalanmoqda.

So‘nggi yillarda mamlakatda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikni yangi bosqichga olib chiqdi. Natijada, yirik investitsiya loyihalarini moliyalashtirish uchun Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki, Osiyo infratuzilmaviy investitsiyalar banki hamda Xalqaro Valyuta Jamg‘armasi bilan hamkorlik kengayib bormoqda. Bu esa iqtisodiyotning turli tarmoqlarini modernizatsiya qilish va raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Biroq xalqaro kreditlarning iqtisodiyotdagi ijobiy ta’siri ularni oqilona boshqarish bilan chambarchas bog‘liq. Kredit mablag‘lari samarasiz yo‘naltirilgan yoki ularning qaytarilish mexanizmi yetarli darajada shakllanmagan sharoitda davlat tashqi qarzining ortishi makroiqtisodiy barqarorlikka salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli xalqaro kreditlardan foydalanishda ularning iqtisodiy samaradorligini oshirish bugungi kunda dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Asosiy qism

Xalqaro kreditlar bugungi kunda rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotini moliyalashtirishning muhim manbalaridan biri hisoblanadi. Ular ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, infratuzilma obyektlarini barpo etish, transport-kommunikatsiya tizimini rivojlantirish, energetika quvvatlarini kengaytirish hamda ijtimoiy sohalarini moliyalashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, ichki moliyaviy resurslar yetarli bo‘lmagan sharoitda xalqaro kreditlardan oqilona foydalanish iqtisodiy o‘rinishni jadallashtirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda iqtisodiyotni liberallashtirish va investitsiya muhitini yaxshilash bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikning kengayishiga xizmat qilmoqda. Xususan, Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki, Osiyo infratuzilmaviy investitsiyalar banki, Islom taraqqiyot banki va boshqa xalqaro moliya institutlari tomonidan energetika, transport, qishloq xo‘jaligi, suv xo‘jaligi, sog‘liqni saqlash va ta’lim sohalariga yo‘naltirilgan yirik investitsiya loyihalarini moliyalashtirilmoqda. Bu esa mamlakat iqtisodiyotining tarkibiy o‘zgarishlarini jadallashtirish bilan bir qatorda hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

2024-yil yakunlari bo‘yicha O‘zbekistonning davlat kafolati ostidagi davlat qarzi

36,8 mlrd AQSH dollarini tashkil etgan bo'lib, bu YAIMning 32,6 foiziga tengdir. Shundan 33,7 mlrd AQSH dollari tashqi davlat qarziga to'g'ri keladi. Xalqaro ekspertlar tomonidan O'zbekistonning davlat qarzi bo'yicha xavf darajasi "past" deb baholanmoqda, bu esa qarz siyosatining nisbatan barqaror olib borilayotganidan dalolat beradi.

Davlat tashqi qarzining asosiy qismi xalqaro moliya institutlari hissasiga to'g'ri keladi. Jumladan, Jahon banki va Osiyo taraqqiyot banki O'zbekistonning eng yirik kreditorlari hisoblanadi. Mazkur mablag'lar, asosan, elektr energetikasi, qayta tiklanuvchi energiya manbalari, ichimlik suvi ta'minoti, avtomobil yo'llari, irrigatsiya tizimlari hamda sog'liqni saqlash infratuzilmasini rivojlantirish loyihalariga yo'naltirilgan.

Xalqaro kreditlardan foydalanish samaradorligi nafaqat jalb qilingan mablag'lar hajmi, balki ularning iqtisodiyotga qay darajada foyda keltirishi bilan belgilanadi. Kredit mablag'lari eksport hajmini oshirish, yangi ish o'rinlari yaratish, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish va yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirishga xizmat qilgandagina o'zining iqtisodiy samarasini beradi. Shu nuqtai nazardan, har bir investitsiya loyihasi bo'yicha iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlarini oldindan baholash va loyihaning amalga oshirilish jarayonini doimiy monitoring qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekistonda xalqaro kreditlardan foydalanish samaradorligini oshirish maqsadida davlat qarzini boshqarish tizimi bosqichma-bosqich takomillashtirilmoqda. Xususan, davlat qarzining yuqori chegarasini belgilash, yangi qarz mablag'larini faqat ustuvor investitsiya loyihalariga yo'naltirish, loyiha ijrosini raqamli monitoring qilish hamda qarz portfelini diversifikatsiya qilish bo'yicha izchil chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Ushbu yondashuv davlat qarzining uzoq muddatli barqarorligini ta'minlash va fiskal xatarlarni kamaytirishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, xalqaro kreditlarni boshqarish jarayonida ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, ayrim investitsiya loyihalarining amalga oshirilish muddatlari cho'zilishi, mablag'larni o'zlashtirish sur'atlarining pastligi, loyiha hujjatlarini tayyorlashdagi kamchiliklar hamda mablag'lardan foydalanish samaradorligini baholash mexanizmlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi iqtisodiy natijalarga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bunday holatlar davlat qarziga xizmat ko'rsatish xarajatlarining ortishiga ham sabab bo'ladi. Shu sababli xalqaro kreditlarni

boshqarishda faqat moliyaviy ko'rsatkichlargagina emas, balki har bir loyiha natijasida yaratiladigan qo'shimcha qiymat, eksport salohiyatining oshishi, yangi ish o'rinlari soni, soliq tushumlarining ko'payishi va hududlarning ijtimoiy rivojlanishiga ko'rsatadigan ta'sirini ham kompleks baholash maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Xalqaro kreditlarni jalb qilishdagi mavjud muammolar

So'nggi yillarda O'zbekistonda xalqaro kreditlarni jalb qilish hajmi ortib borayotgan bo'lsa-da, ulardan foydalanish samaradorligini cheklovchi ayrim muammolar saqlanib qolmoqda. Xususan, ayrim investitsiya loyihalarini amalga oshirish muddatlarining cho'zilishi, kredit mablag'larining o'z vaqtida o'zlashtirilmasligi hamda loyiha samaradorligini baholash tizimidagi kamchiliklar kuzatilmoqda. Bundan tashqari, tashqi davlat qarzining o'sishi qarz yukini samarali boshqarishni talab etadi. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yil 1-iyul holatiga davlat qarzi 43,37 mlrd AQSh dollarini, shundan tashqi davlat qarzi 36,4 mlrd AQSh dollarini tashkil etgan bo'lib, davlat qarzining YAIMga nisbati 34,2 foizni tashkil etgan. Mazkur ko'rsatkichlar xalqaro kreditlarni jalb qilishda ularning iqtisodiy samaradorligini oshirish zarurligini ko'rsatadi.

Iqtisodiy samaradorlik tahlili

Xalqaro kreditlar iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlarini moliyalashtirish, ishlab chiqarish infratuzilmasini modernizatsiya qilish hamda investitsion faollikni oshirishda muhim manba hisoblanadi. 2024-yil yakunlari bo'yicha jalb qilingan tashqi qarz mablag'larining 45 foizi davlat budjetini qo'llab-quvvatlashga, 17 foizi energetika sohasiga, 9 foizi qishloq va suv xo'jaligiga, 8 foizi transport infratuzilmasini rivojlantirishga yo'naltirilgan. Ushbu mablag'lar hisobidan energetika, transport, ta'lim, sog'liqni saqlash va kommunal infratuzilma sohalarida yirik investitsiya loyihalari amalga oshirilmoqda. Natijada ishlab chiqarish quvvatlari kengaymoqda, yangi ish o'rinlari yaratilmoqda hamda hududlarning investitsiyaviy jozibadorligi ortmoqda.

Shu bilan birga, kredit mablag'larining iqtisodiy samaradorligi ularni yuqori qo'shilgan qiymat yaratuvchi, eksport salohiyatini oshiruvchi va import o'rnini bosuvchi loyihalarga yo'naltirish bilan bevosita bog'liq. Shuning uchun kreditlardan foydalanish natijadorligini muntazam baholash hamda ularning qaytarilish manbalarini

oldindan puxta rejalashtirish muhim ahamiyatga ega.

Taklif va tavsiyalar

Xalqaro kreditlardan foydalanish samaradorligini oshirish maqsadida investitsiya loyihalarini tanlash mezonlarini takomillashtirish, loyiha boshqaruvi va monitoring tizimini xalqaro standartlar asosida rivojlantirish, kredit mablag'laridan foydalanishning shaffofligini ta'minlash hamda eksportga yo'naltirilgan va innovatsion loyihalarni moliyalashtirishga ustuvor ahamiyat berish maqsadga muvofiq. Shuningdek, davlat tashqi qarzi barqarorligini saqlash uchun qarz portfelini samarali boshqarish va qarz xavflarini muntazam baholab borish zarur.

Xulosa

Xalqaro kreditlar O'zbekiston iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim moliyaviy resurs hisoblanadi. Ularning samaradorligi jalb qilingan mablag'larning maqsadli va oqilona sarflanishi, investitsiya loyihalarining natijadorligi hamda tashqi qarzni samarali boshqarish bilan belgilanadi. Shu bois xalqaro kredit siyosatini takomillashtirish, mablag'lardan foydalanish ustidan nazoratni kuchaytirish va iqtisodiy samaradorligi yuqori bo'lgan loyihalarni moliyalashtirish mamlakatning uzoq muddatli iqtisodiy o'sishini ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. **O'zbekiston Respublikasining davlat qarzi to'g'risidagi axborot.** – Toshkent, 2025.
2. Jahon banki. *World Development Indicators* va O'zbekiston bo'yicha iqtisodiy ma'lumotlar. 2025.
3. Osiyo taraqqiyot banki. *Asian Development Outlook 2025*. Manila, 2025.
Xalqaro Valyuta Jamg'armasi. *Republic of Uzbekistan: Article IV Consultation Report*. Washington D.C., 2025.
4. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. **O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlari.** – Toshkent, 2025.
5. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. **Pul-kredit siyosati sharhi va makroiqtisodiy ko'rsatkichlar.** – Toshkent, 2025.